

A magyar katonai térképészet 100 éve (1919–2019)

A Zrínyi Kiadó ünnepi kiadványát, amelynek megjelentetését az önálló magyar katonai térképészet létrehozásának (1919. február 4.) centenáriuma időzítették, tizenegy szerző és tíz szaklektor jegyzi. Ez önmagában jelzi, hogy katonai térképészetünk történetének átfogó és korszerű bemutatása mennyire sokoldalúan tárgyalható. Alig képzelhető el az az energia és elkötelezettség, amellyel az alkotószervezőknek, Buga Lászlónak rendelkeznie kellett ahhoz, hogy korrekt szakmai és személyes kapcsolatot tartson az éppen egy tucat szerzővel és közel annyi lektorral. Ne gondoljuk, hogy ha egy könyvnek sok szerzője van, pl. fejezetenként más és más, akkor a kézirat elkészítéséhez arányosan kevesebb időre lesz szükség. Ilyen esetekben nagy feladat – amely nemcsak nagy körültekintést, hanem alkalmanként még diplomáciai érzéket is igényel – a stílus egységesítése, az intézmények és szervezetek adott időszakban éppen érvényes megnevezésének feltárása, a helyesírás következetes használata, vagy az egymást követő fejezetek közötti zökkenőmentes átmenet biztosítása, hogy ne legyen törés a tartalmi és történelmi leírásokban.

A kiadvány magját adó írásokat természetesen megelőzik olyan rövidebb fejezetek, amelyek ismerete nélkül az olvasó kevésbé tudná értékelni az elmúlt

kerék száz év történelmét, fejlődését, a politikai-katonai körülmények és a technikai átalakulás által kikényszerített változások következményeit. Dr. Benkő Tibor honvédelmi miniszter ajánlását követi és fontos eligazítást nyújt dr. Klinghammer Istvánnak *A magyar katonai térképészet történelmi jelentősége* című méltató bevezetője, majd a dr. Jankó Annamária és részben dr. Suba János által jegyzett *Múltunk és elődeink (XVI. század – 1919)* fejezet. Az utóbbi tömör, de térképekkel és táblázatokkal gazdagon illusztrált rész áttekintést ad azon századok katonai térképezéséről, topográfiai felméréseiről, szakmai és technikai fejlődéséről, amelyek részben megalapozták a könyv lényegét adó időszak eredményeit, egyúttal felkészítették a későbbi, a térképezés iránt elkötelezett generációkat a lelkiismeretes munkára és arra, hogy a nehéz időkben is tartsanak ki a szakma és a honvédelem mellett.

A magyar katonai térképészet első önálló intézménye, a Magyar Katonai Térképező Csoport igen nehéz történelmi körülmények között jött létre: a számunkra tragikusan végződő első világháborút és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően már alig néhány hónapon belül. A szervezést szinte nulláról kellett kezdeni: az alapanyagok jórészt külföldön maradtak, a szervezet szétzilálódott, a technikai eszközök megsemmisültek. Mégis, mintegy másfél évtized után, a trianoni szerződés szigorú katonai rendelkezései ellenére a katonai térképészetünk megerősödött. A második világháború végéig az intézmény neve kilencszer, szervezeti hovatartozása (irányító szerve) négyszer változott: legtartósabban, tizenhárom évig a pénzügyminisztérium egyik ügyosztályaként működött. Az elnevezési bizonytalanság és a szervezeti átalakulások később is majdnem hasonló gyakorisággal folytatódtak. Jelenleg a Honvédelmi Minisztérium Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft. nevű katonai térképészeti intézmény irányító szerve az MH Geoinformációs Szolgálat. Ezt a hosszú időszakot a díszes könyv közel 350 oldalon mutatja be négy nagy fejezetben:

- dr. Suba János és dr. Jankó Annamária: *Magyar katonai térképészet a két világháború között és a második világháború alatt (1919–1945)*;
- Szabó Béla, Szabóné dr. Szalánczi Erika és dr. Tremmel Ágoston: *Magyar katonai térképészet a második világháború végétől a rendszerváltásig (1945–1989)*, amely a legterjedelmesebb fejezet;
- Szabó Gyula és Várszegi Lajos: *Technológiai korszakváltás és a rendszerváltás (1989–2000)*; dr. Mihalik József, Szabó Gyula, Rojkó Annamária és Várszegi Lajos: *Új utakon a magyar katonai térképészet (2000–napjainkig)*.

Ezek a könyvrészek kitérnek az adott időszakon belül végbement szervezeti változásokra, a változó technikai és fizikai körülmények között folytatott térképezésre és helyesbítésekre, a katonai-biztonsági körülményekre, a technológiai megújulások sorára, a nemzetközi kapcsolatok szűkülésére majd bővülésére, és természetesen a szakemberképzésre.

A könyv három függeléke értékes összeállításokat tartalmaz. Hegedűs Ábel értékelte a magyar katonai térképészetnek a nagyközönség számára készített kiadványait, és összeállította a katonai térképészet szervezeteinek és vezetőinek listáját 1919-től napjainkig. Végezetül Buga László húsz oldalon mintegy adattárszerűen összegzi és néhány mondattal, tényszerű adatokkal jellemzi a magyar katonai térképműveket.

Az irodalomjegyzék sokféle – érthetően döntően magyar nyelvű – forrást sorol fel, így nyomtatott vagy internetes könyveken és tanulmányokon kívül irattári anyagokat, intézkedéseket, jelentéseket és alapító okiratokat is. A könyvben a szöveg folyamatos olvasását nem szakítják meg irodalmi hivatkozások vagy lábjegyzetek, és ez jelen esetben semmit sem vesz el a mű értékéből. A névmutatóban kb. 450 név olvasható, köztük külföldi személyeké is, akik szakmai tevékenységükkel vagy éppen katonai-politikai súlyukkal szerepük volt katonai térképészetünk alakulásában.

Kiemelkedően jó a képvalogatás: személyek, rendezvények, terepi helyszínek, műszerek, táblázatok és természetesen térképek bőven szerepelnek a könyvben. A kötet értékét jelentősen emelik a kiváló minőségű illusztrációk, a sok-sok ábra, amelyeket rangos intézmények, gyűjtemények és magán-személyek adtak át. A különböző korok térképezési és nyomdai színvonalát jól szemléltetik a térképek és térképrészletek, amelyek a gondos képszerkesztés és képvalogatás eredményeként a történelmi vagy mai Magyarország vidékeit arányosan képviselik.

A kiadvány további erőnye, hogy egy DVD-melléklet (dr. Gede Mátyás és Buga László szerkesztésében) igen jó felbontásban tartalmazza a bemutatott térképeket, a könyvben pedig a megfelelő helyen utalás van ezekre a kiválóan nagyítható és elemezhető térképekre. A „súlyos”, 484 oldalas, A4-es lapméretű mű megérdemelte, hogy jó minőségű papíron, ízléses nyomdai kivitelezéssel, jó kötéssel jelenjen meg. Itt kell megemlíteni a vezető szerkesztő Kiscelli Piroska és a kiadói szerkesztő Gáspár Kata nevét.

Számos olyan tény, eseményt és háttérinformációt tartalmaz a vaskos mű, amely a külföldi katonai térképszek, vagy az irányításban, fejlesztésben-átalakulásban résztvevő külföldi politikai közreműködők számára izgalmas olvasható lehet. Ezért volt jó döntés, hogy e jelentős szakmatörténeti mű teljes anyagának angol változatát is elkészítsék, amely a magyar kiadással egyidejűleg látott napvilágot.

Dr. Gercsák Gábor

Öt éve jelenik meg a CATASTRUM katasztertörténeti folyóirat

A Geodézia és Kartográfia 2014. évi 7-8. számában rövid hírből számolt be a Catastrum évnegyedes folyóirat megjelenéséről. A következő évben az első év négy számának tartalmáról adtunk egy rövid áttekintést, hogy felhívjuk olvasóink figyelmét a szakmai múltukat feltáró új folyóirat érdekes cikkeire (GK 2015/5-6.). 2018-ban már ötödik

évfolyamát élte ez a kiadvány. A magyar katasztertörténet eddig ismeretlen eseményei, rendeletei, személyei mellett a kiadvány nyitott a földmérés és térképezés más területei felé is, sőt a múlt mellett egy-egy napjainkat is érintő kérdést is bemutat. Ezért úgy érezzük, nem árt, ha ismét felhívjuk olvasóink figyelmét a folyóiratra, a 2018. évi számokban szereplő néhány tanulmány alapján.

A szerkesztőségnek szerencsésen indult a 2018. év. Az első szám első oldala közli, hogy a Nemzeti Kataszteri Program Nonprofit Kft. egész évre biztosítja a megjelenés költségeit. A felmérési munka XVIII. századi elismertségét jól mutatja, hogy nemessé válást („nemesítést”) is el lehetett érni ezzel a munkával. Dobrovics Győző háromszögölő kapta meg ezt az elismerést. Nagyon érdekesek azok a tanulmányok, amelyek a kataszteri munkálatok országgyűléseken megvitatott anyagairól szólnak. Két hatéves ciklus alatt az országgyűlés többször is foglalkozott ezekkel a munkálatokkal. Vajon mikor fogjuk újra elérni, hogy mai országgyűlésünk is szenteljen legalább pár napot a kataszter (és a térképezés) ügyének. A földértékelés aranykorona-rendszerének a kivezetése, az új módszer bevezetése, a költségek biztosítása megérdemelné a szakmai vitákat lezáró parlamenti megvitatást.

A legkorábbi, 1857-1860 között készült ideiglenes kataszteri térképeinket a soproni térképtár adatai alapján ismerteti a folyóirat. Az erdélyi dúlónkénti felmérés előkészítése mellett, Trencsén megye kataszteri felméréséről, Gánóczy Sándor kataszteri főmérnök és Elekes Ferenc katonai térképész munkásságáról, Vass Imre barlangtérképezéséről olvashatunk még a lapban. A folyóirat folytatta az előző évben megjelent három részesre tervezett cikkét, a katasztertörténet prozopográfia forrásairól. A prozopográfia szó a görög prosópon (személy) kifejezésből származik. A prozopográfiai források az emberek valamely csoportjának az adatait tartalmazó, szigorú szempontok alapján készített adattárak. Ezek az adattárak segítik a kutatókat, átláthatóvá teszik az adott közösségek kapcsolatrendszerét és társadalmi hálóját. A tanulmány első része a törzskönyvi lapokról, a szolgálati és minősítési

táblázatokról szól, a jelenlegi anyag a címtárak, hivatalos közlönyök, adatbázisok ismertetését tartalmazza. Az adatbázisokat kiegészíti az online elérhető állományokkal is.

A magyar szakirodalomban egészen új anyagnak számít a Felmértük Európát, németül közölt tanulmány. Eszerint Milánóban 1718-ban egy földmérő által alapított cég munkája nyomán megszületett az ún. milánói kataszter. Ez lett a mintája a Mária Terézia (1771) és II. József (1785) által bevezetett katasztereknek. Az utóbbi 1786-tól a Magyar Királyságban és Erdélyben is életbe lépett. I. Ferenc 1817 végén elrendelte valamennyi osztrák örökös tartomány kataszteri felmérését. Földmérő családok alakultak az óriási munka elvégzésére. Néhány ilyen családot ismertetnek a szerzők, akiknek tagjai közül többen a magyar kataszteri munkáknál is dolgoztak.

Több cikk dolgozza fel az Állami Földmérés szerepét a trianoni határok kitűzésében. A Szovjetunió szétesése után újra kellett mérni az új ukrán-magyar határszakaszt. A cikk Tisza-parti gondok címe jelzi, valami probléma lehet a határkitűzésnél. A szöveg valóságos krimiként ismerteti az eltérő jogszabályok, a változó államigazgatási szervezetek miatt kialakult, egyelőre megoldatlan térképi helyzetet. A kataszteri munkák hazai továbbfejlesztéséhez nagyon jó kitekintést ad a modern kataszter jelentőségét ismertető tanulmány.

Néhány cikk csak közvetve kapcsolódik a kataszter vagy általában a térképezés témakörébe. Az egyik ilyen cikk a kataszteri térképeken ábrázolt szakrális elemekről, egy másik Rábakapi felmérése kapcsán a rokonságalapú település-szerveződésről szól. Tépe település határában 1911-ben értékes aranykincsekre leltek. A megtaláló a kincsek nagy részét eladta, a továbbiak áruba bocsátásakor a debreceni ékszerész értesítette a hatóságokat. Kiderült, hogy a leletek avar fejedelmi kincsek. További leletek előkerülése reményében a cikk szerzője a kataszteri térképek segítségével megtalálta az eredeti lelőhelyet, de a környezet fémkeresős átkutatása se vezetett el újabb kincsekhez.

Dr. Papp-Váry Árpád